УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.2.1/10

Циганок І. Б.
https://orcid.org/0000-0002-3213-8624
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ПОЛІСЕМІЯ, ОМОНІМІЯ ТА СИНОНІМІЯ СУФІКСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню полісемічних, омонімічних та синонімічних суфіксів в українській мові, адже їх досить складно розрізнити. Для опису обрано суфіксальні похідні іменники, оскільки, за нашою вибіркою, широке семантичне розгалуження суфіксальних афіксів мають саме вони.

Загальновідомо, що багатозначність іменникових суфіксів визначається їх здатністю виражати варіантні значення у межах словотвірної моделі.

Омонімія притаманна усім видам морфем, зокрема і суфіксам. Це помітно в межах однієї частини мови чи в різних лексико-граматичних класах слів. Омосуфікси мають однаковий фонемний склад, але виражають різні деривaційні (словотвірні) значення. Окрім основної семантики, вони можуть надавати похідним словам певного відтінку, наприклад, фамільярності, згрубілості, зневажливості, збільшеності, зменшеності, пестливості. Помічено, що омонімія суфіксів нейтралізується під час деривації відповідно до словотвірного типу похідних утворень.

Суфіксальна синонімія функціонує в межах словотвірних розрядів. Вона виникає завдяки подібності похідних слів і зумовлена синонімією словотворчих засобів. Синонімічними можуть бути різні суфікси, якщо вони мають тотожну або подібну семантику та функції, значеннєві відтінки, стилістичне маркування. Суфіксальна синонімія визначається за однаковою словотворчою основою, лексичною однозначністю, суфіксами-синонімами.

Отже, суфіксальна полісемія притаманна тим похідним суфіксальним іменникам, котрі мають спільне значення, а використання в них однакового суфікса формує словотвірний тип/ деривaційну модель; омонімічні суфікси наявні в іменниках з різним значенням, які творяться завдяки одній і тій же суфіксальній морфемі; якщо слова-синоніми утворилися завдяки різним суфіксам з однаковим значенням, то такі суфікси вважають синонімічними.

Ключові слова: *суфікси, омонімія, багатозначність, синонімія, словотвір.*

Постановка проблеми. Вивчення полісемії, омонімії, синонімії суфіксів, їх розрізнення залишається до сьогодні одним із актуальних питань в українському мовознавстві. Свого часу в контексті вчення про словотвір його розв'язанню принагідно присвятили наукові праці такі вітчизняні лінгвісти, як І. Ковалик [7], В. Горпинич [4], Н. Клименко, Є. Карпіловська [6], М. Плющ [10] та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед сучасних досліджень відзначимо наукові студії про суфіксацію термінів А. Кримець [8], В. Марченко [9], про запозичення суфіксів – Л. Білоконенко [1], О. Дутки [5], про суфіксальну омонімію та особливості її функціонування – С. Сабліної [12], К. Волошиної [3], про діалектний ужиток синонімічних і омонімічних суфіксів – О. Харьківської [13].

Так, А. Кримець у своїй науковій розвідці аналізує полісемію суфіксів і питання морфологічної конвергенції у сфері технічної термінології [8]. В. Марченко студіює словотвірну омонімію давнього суфікса -к- та його варіантів у виробничих (авіаційних, будівельних, друкарських кінотехнічних і текстильних) термінах-іменниках, які належать до найбільш поширених в українській виробничо-технічній термінології. Зокрема, автор диференціює такі терміни за семантичними групами, описавши особливості їх функціонування у професійній сфері [9]. С. Сабліна характеризує походження та функції суфікса –тв- в українській мові [12].

Досліджуючи значення запозичених суфіксів, Л. Білоконенко в однойменній статті зазначає, що «загалом науковці не полишають питань вико-

© Циганок І. Б., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

ристання суфіксальних морфем із певним значенням, їх засвоєння в різні періоди розвитку мови та вплив на сучасну українську мову» [1, с. 6-7].

Як і лексемам чи іншим одиницям, морфемам також притаманні багатозначність і омонімія. Ці явища найбільше виявляються у словотвірній будові іменників порівняно з іншими частинами мови. Дослідниця виокремила групи суфіксів, запозичених із класичних мов або через посередництво західноєвропейських. Серед них – частотні іменникові суфікси на позначення антропологічного поля предметів, пристроїв, абстрактних понять, і менш вживані, що утворюють іменникові найменування речовин, матеріалів, географічні назви, опредметнені ознаки, стани тощо [1, с. 9].

О. Дутка вивчає грецькі та латинські запозичення у складі омонімів української мови [5], К. Волошина – суфіксальну омонімію в іменникових неологізмах (на матеріалі сучасної української художньої прози) [3], О. Харьківська в своїй однойменній статті репрезентує спостереження над діалектним функціонуванням синонімії та омонімії суфіксів в українських говорах Закарпаття, наголошуючи, «на складності й неоднозначності факту» [13, с. 97].

Тож, детального вивчення особливостей розрізнення омонімічних, полісемічних і синонімічних суфіксів української мови не здійснено.

Потстановка завдання. Мета цієї розвідки полягає в описі суфіксальної багатозначності, омонімії та синонімії на прикладах іменників української мови.

Виклад основного матеріалу. За словами І. Ковалика, полісемія – це особлива ознака суфіксальних морфем, адже за їх допомогою утворюються різні лексико-семантичні групи слів. Учений писав, що «потенційну багатозначність суфіксів конкретизує передсуфіксальна основа слова, до якої вони приєднуються» [7, с. 52]. Тож, під полісемією морфеми чи морфа прийнято розуміти «здатність словотвірної морфеми виражати кілька пов'язаних між собою значень, напр.: суфікс -б- зі значенням опредмеченої дії (боротьба́) і зі значенням стану (журба́) [8].

М. Плющ пояснює багатозначність суфіксів тим, що вони «здатні виражати варіантні значення у межах однієї словотвірної моделі, за якою творяться похідні слова. Наприклад, у прикметниках типу хитруватий, довгуватий, зеленуватий суфікс *-уват-* виражає словотвірне значення неповноти ознаки, а в словах цієї самої моделі вовкуватий, свинякуватий – ознаку за подібністю до тварини; суфікс *-арн-* може виражати ознаку за відношенням до сфери діяльності (гуманітарний), до об'єкта (молекулярний) і характеризувати предмет за просторовими ознаками (планетарний)» [10, с. 25-26].

За нашою вибіркою, в іменниках фіксуємо такі багатозначні суфікси, як-от:

-б- позначає опредмечену дію (косьба, ходьба, молотьба, боротьба, сівба, стрільба), стан (журба, ганьба, жалоба, жадоба);

-ств-, -цтв-, -зтв- засвідчують збірність у назвах людей/тварин/птахів (жіноцтво, лицарство, козацтво, людство, птаство), узагальнені назви галузей господарства (скотарство, конярство, свинарство, молочарство, вівчарство, городництво, бджільництво, овочівництво), іменники з узагальненим вираженням властивостей, станів (нехлюйство, недбальство, неуцтво, каліцтво, боягузтво, убозтво), абстрактні поняття (мистецтво, новаторство, співробітництво);

-ин- позначає одиничність (цибулина, картоплина, горошина, квасолина, капустина), збірність у назвах сільськогосподарських продуктів, зернових (городина, ярина, озимина), спостерігається у просторових назвах (вершина, низина, рівнина, височина), у найменуваннях рослин та їх плодів (ожина, калина, малина, горобина, бузина, журавлина, лохина);

-к- уживається для творення назв осіб жіночої статі (бібліотекарка, лікарка, вчителька, студентка, квартирантка, переселенка, одеситка, відвідувачка, редакторка), для творення переважно віддієслівних назв спільного роду (хвалько, забудько, незнайко), спостерігається в іменниках жіночого роду на позначення опредмеченої дії, наслідку дії (загадка, суперечка, сварка, чутка, вигадка, промовка, відмовка, скоромовка, знахідка, закуска) тощо.

А. Кримець розглядає випадки полісемії суфіксів у багатозначних словах. У своїй науковій розвідці про технічну термінологію вона зазначає, що, наприклад, «іншомовний суфікс *–атор-* у поєднанні з твірними основами іншомовного походження утворює назви інструментів, приладів, що виконують певну дію, а також речовин, котрі використовуються в певному процесі, та в поодиноких випадках – назви місця, де відбувається процес. У більшості випадків полісемічні терміни позначають діяча та інструмент виконання дії: *імітатор* – це той, хто імітує кого-, що-небудь, а також тренувальний або дослідницький прилад, пристрій і т. ін. для імітації, відтворювання якихнебудь явищ, процесів, дій» [8].

Крім полісемії, розрізняють і омонімію суфіксів – явище у мові більш частотне, характерне для всіх типів морфем, що проявляється у складі однієї частини мови чи в різних частиномовних класах. Її тлумачать як співвідношення, за якого суфікси з однаковим фонемним складом виражають різні деривaційні (словотвірні) значення внаслідок омонімії словотворчих засобів. Наприклад, суфікси *-ит-* (бандит і іменитий), *-ин-* (грузин – богиня) [2]; суфікс *-ун-* зі значеннями пестливості (бабуня) та предмета (двигун) [13]. За спостереженням І. Ковалика, словотворчі омоніми або суфіксальні омоніми (омосуфікси) виявляються

у різнозначних словах з етимологічно різними словотворчими основами, але однаковими афіксами на кшталт купець і холодець [7]. О. Харьківська вважає омонімічними ті суфікси, які, крім основних значень, надають похідному слову певного відтінку (згрубілості, зневажливості, збільшеності, пестливості– *-ин-, -ищ, - ець-* та ін.) [13].

За нашим спостереженням, більшість суфіксів є репрезентантами іменників різних словотвірних типів і належать до інших семантичних груп. Однак якщо їх розглядати не в межах словотвірного типу, всі компоненти якого мають спільну сему, належать до однієї частини мови і творяться одним і тим же суфіксом, то їх можна віднести до омосуфіксів. Наприклад, суфікс *-ник-* фіксуємо у таких найменуваннях: а) предметів (холодильник, годинник); б) будівель (сінник, телятник, корівник, свинарник); назвах зелених насаджень і рослин (горішник, малинник, лимонник). Ці групи можна розглядати як словотвірні типи. Водночас ряд іменників на кшталт льодяник, курник, квітник, робітник репрезентують омонімію суфікса *–ник-*.

Подібні приклади суфіксальної омонімії спостерігаємо й у поданих нижче випадках, як-от:

-ач- у найменуванні приладу (обігрівач) та у назві речовини (відбілювач);

-ець- у назві речі (гаманець), в абстрактному найменуванні (кінець), у зменшено-пестливій назві природного явища (вітерець), будівлі (погрібець), у назві особи за національністю чи походженням (японець), у найменуванні частини одягу (комірець), у назві посуду (куманець); у найменуванні страви (холодець), у назві птаха (горобець).

-ур- у найменуванні предмету (скульпту́ра) та збірному іменнику (адвокатура);

-ин- у найменуваннях осіб жіночої статі (дівчина, кравчиня), назвах одиничних предметів (намистина, перлина), назвах м'яса (індичатина), обсягу (довжина), місця (полонина), назвах рослин, плодів (черемшина); крім того, *-ин-* буде омонімічним до співзвучного суфікса у присвійних прикметниках (конюшина і материн/сестрин) тощо.

Отже, омосуфікси, крім основних значень, надають словам нового відтінку, наприклад, фамільярності, згрубілості, зневажливості, збільшеності, зменшено-пестливості.

Омонімія суфіксів нейтралізується в ході деривації за різними словотвірними типами похідних утворень [10].

Синонімічні суфікси у словотворі описані не повно. За словами М. Плющ, синонімія спостерігається в межах словотвірних розрядів [10]. Причину їх часткового вивчення І. Ковалик пов'язував з нечітким розмежуванням словотворчих синонімів від власне лексичних і в меншій помітності та більшій складності словотворчої синоніміки порівняно з лексичною [7]. Словотвірна синонімія «постає на основі подібності похідних спільнокореневих слів і зумовлена синонімією словотворчих засобів» [2, с. 153]. Синонімічними прийнято вважати різні суфікси, що мають спільну семантику і функції, значеннєві відтінки, стилістичне маркування. У науковій літературі виділяють такі критерії суфіксальної синонімії: 1) однакова словотворча основа; 2) лексична однозначність; 3) синонімія різних суфіксів [13].

Наприклад, синонімічними виступають різні суфікси на позначення осіб за професією, родом діяльності, а саме:

-ник- (письменник, будівельник, керівник, вантажник, такелажник, дресирувальник, шліфувальник, овочівник, розвідник, прикордонник);

-ач- (дописувач, збирач, командувач, перекладач, викладач, завідувач);

-ець- (підприємець, видавець, виконавець, митець. продавець, фахівець, літературознавець);

-тель- (учитель, вихователь, мислитель, управитель);

-ар- / -яр- (пекар, повар, лікар, перукар, аптекар, скляр, байкар, повістяр, муляр);

-іст- / -ист- (акордеоніст, танцюрист, юрист, гітарист, піаніст, романіст, артист, тракторист, танкіст, машиніст, окуліст, футболіст, хокеїст);

-атор- (акомпаніатор, агітатор, адміністратор, авіатор, асенізатор);

-ер- (акушер, стажер, байкер, комбайнер, геймер, гример);

-ір- / -ир- (ювелір, касир, командир);

-ент- / -ант- (диригент, комерсант, диверсант);

-аль- (скрипаль, коваль);

-тух- (пастух, повитуха, конюх);

-ат- (дипломат, адвокат) і т. ін.

Щоб поповнити будь-який словотвірний тип, необхідно відрізняти омонімію, полісемію і синонімію афіксів. Залежно від кількісної наповнюваності і можливості / неможливості активно творити аналогії на сучасному етапі словотвірні типи поділяють на продуктивні / непродуктивні, регулярні / нерегуляні.

Як свідчать наведені вище приклади, іменникові суфікси характеризуються багатозначністю, омонімією, синонімією: перше явище полягає в здатності одних і тих же суфіксів виражати пов'язані між собою значення (таким чином формується певна словотворча модель), друге – навпаки стосується прикладів, що належать до груп з різними семами, а третє репрезентує можливість української мови виражати конкретне значення різними суфіксами в різних словах.

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків. Усе викладене вище свідчить, що явища полісемії, омонімії та синонімії виявляються не лише в лексиці, а й на рівні морфем, зокрема суфіксальних. Диференціювати означені явища інколи складніше, ніж у словах. Тож, як свід-

чить аналіз наукової літератури з досліджуваного питання і наша вибірка, багатозначність спостерігаємо у прикладах зі спільною семантикою, де використання однакового суфікса формує словотворчий тип/словотворчу модель; омосуфікси наявні у прикладах, що мають різні семи, але творяться шляхом використання однієї й тієї ж суфіксальної морфеми; суфіксальна синонімія спостерігається у різних словах з синонімічним значенням, що утворилися завдяки різним суфіксам.

Подальше студіювання означеної теми пов'язуємо з вивченням синонімічних суфіксів в українських говорах полімовного регіону Придунав'я.

Список літератури:

1. Білоконенко Л. А. Значення запозичених іменникових суфіксів в українській мові. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2024. № 21. С. 5–11. DOI https://doi.org/10.24919/2663-6042.21.2024.1
2. Вакарюк Л.О., Панцьо С.Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль, 2010. 200 с.
3. Волошина К. В. Про суфіксальну омонімію в іменникових неологізмах (на матеріалі сучасної української художньої прози). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2017. Вип. 44. С. 83–87.
4. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. К. ВШ, 1999. 207 с.
5. Дутка О. Я. Грецькі та латинські запозичення у складі омонімів української мови. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 14. С. 46–52.
6. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови: монографія. К.: Наукова думка, 1998. 161 с.
7. Ковалик І. І. Вчення про словотвір. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958, 78 с.
8. Кримець О. Полісемія суфіксів і питання морфологічної конвергенції у сфері технічної термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 39–42.
9. Марченко В. С. Омонімія суфікса *-к-* у виробничих термінах. URL: http:// kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine20-17.pdf
10. Плющ М. Я. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Ч.1. К.: Вища школа, 2005. 286 с.
11. Пономаренко С. Морфеміка. Дериватологія. Морфонологія. Миколаїв, 2017. 299 с.
12. Сабліна С. В. Суфікс -тв(а): походження й функції. Закарпатські філологічні студії. Ужгород, 2021. Вип. 19. Т. 1. С. 52–56. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.10
13. Харьківська О. В. Дещо про синонімію та омонімію суфіксів в українських говорах Закарпаття. 2017. URL: https://enpuirb.udu.edu.Mua/ server/api/core /bitstreams/c9d807d3-2900-405d-988b-bfe3b4c70e20/content

Tsyganok I. B. POLYSEMY, HOMONYMY AND SYNONYMY OF SUFFIXES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

This article examines polysemic, homonymous and synonymous suffixes in the Ukrainian language, as they are often difficult to distinguish. According to our examples, suffixal derivative nouns were selected for the description, as they exhibit the broad semantic ramifications of suffixal affixes.

It has been established that the polysemy of noun suffixes is determined by their ability to express variant meanings within a word-formation model/word-formation type.

Homonymy is inherent in all types of morphemes, including suffixes. This is noticeable within the same part of speech or in different lexical and grammatical word classes. Homonymous suffixes have the same phonemic composition but express different derivational (word-formation) meanings. In addition to their basic semantics, they can impart certain nuances to derivative words, such as familiarity, rudeness, dismissiveness, magnification, diminution or affection. It has been observed that suffix homonymy is neutralized during derivation according to the word-formation type of the derivatives.

Suffixal synonymy operates within the boundaries of word-formation categories. It occurs due to the similarity of derivative words and is determined by the synonymy of word-formation means. Different suffixes can be synonymous if they have identical or similar semantics and functions, semantic nuances and stylistic markings. Suffixal synonymy is defined by the same word-formation basis, lexical unambiguity and different synonymous suffixes.

In conclusion, suffixal polysemy is typical for those derived suffixal nouns that share a common seme, and the use of the same suffix in them forms a word-formation type; homonymous suffixes are found in nouns with different meanings that arise from the same suffixal morpheme. If synonymous words are formed by different suffixes with the same meaning, then such suffixes are considered synonymous.

Keywords: suffixes, homonymy, polysemy, synonymy, word formation.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.05.2026